

ВІДДІЛ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (1940–1949) ЛЬВІВСЬКОЇ ФІЛІЇ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР

Леся Кусий

*науковий співробітник науково-дослідного відділу історичних колекцій
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. наук із соціальних комунікацій*

*Розглянуто історію діяльності відділу єврейської літератури (1940–1949)
Львівської філії бібліотеки Академії наук УРСР, створеного на базі ос-
новних книжкових фондів Бібліотеки єврейської віросповідної громади
м. Львова.*

Ключові слова: *юдаїка, єврейські бібліотеки Львова, Львівська філія
бібліотеки Академії наук УРСР, переміщення та втрати фондів.*

*The history of the Department of Jewish literature (1940–1949) of Lviv
Branch Library of the Academy of Sciences of the USSR is described. It was
established on the basis of the main library book collections of the Jewish
religious community in Lviv.*

Keywords: *Judaica, Jewish libraries of Lviv, Lviv Branch Library of the
Academy of Sciences of the USSR, displacement and losses of holdings.*

*Рассматривается история деятельности отдела еврейской лите-
ратуры (1940–1949) Львовского филиала библиотеки Академии наук УССР,
созданного на базе основных книжных фондов Библиотеки еврейской
религиозной общины г. Львова.*

Ключевые слова: *иудаика, еврейские библиотеки Львова, Львовский
филиал библиотеки Академии наук УССР, перемещения и потери фондов.*

2003 р. у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника (тепер — Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника) створено науково-дослідний відділ історичних колекцій, головне завдання якого полягало у науковому дослідженні та складанні документації про бібліотечні колекції (насамперед українські), зібрання, особисті бібліотеки та рукописні матеріали в Україні й за кордоном, їх формування, історію та сучасний стан збереження. Інтегральною частиною такого широкого дослідження є систематичне вивчення розпорошених у фонді ЛННБ України ім. В. Стефаника книжково-рукописних формувань, сконцентрованих

бібліотекою протягом перших років її діяльності (1940–1941). Адже дослідження бібліотечних зібрань і колекцій, що увійшли до найбільшої і найвартіснішої в Західній Україні книгозбірні, відтворює історію, джерела поповнення та склад її фондів, а отже, сприяє науковому розкриттю зосереджених у ній унікальних історико-культурних цінностей.

Збираючи інформацію про бібліотечні зібрання, які у 1940 р. різними шляхами влилися до фондів Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР (далі — ЛФ БАН УРСР), ми натрапили на кілька документальних і друкованих джерел про **Бібліотеку єврейської віросповідної громади м. Львова**, які загалом відображали історію її створення та формування, однак остаточно не давали відповіді на питання, як склалася доля цієї книгозбірні після її приєднання до ЛФ БАН УРСР. Спираючись на виявлені документи, спробуємо відповісти на нього.

Отже, 30 листопада 1939 р. на засіданні Комісії з охорони пам'яток культури при Тимчасовому управлінні у Львівській області було ухвалено організувати на базі існуючих ще на той час у Львові бібліотек Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), Національного закладу ім. Оссолінських у Львові (*Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, Оссолінеум) та **Бібліотеки єврейської віросповідної громади** єдину Наукову Державну Бібліотеку, яка мала стати філією Бібліотеки Академії наук у Києві з трьома відділами: Українські й Російські, а також Полоніки та **Гebraїки**. Єврейський відділ планували розмістити в Оссолінеумі або в палаті Бесядецьких на площі Галицькій [25, арк. 4-6]. Відтак 2 січня 1940 р. рішенням Ради Народних Комісарів УРСР було створено Львівську філію Бібліотеки Академії наук УРСР, одним із структурних підрозділів якої став **відділ єврейської літератури**, відкритий у середині лютого 1940 р. на базі основних книжкових фондів Бібліотеки єврейської віросповідної громади м. Львова. Коротко зупинимось на історії її діяльності.

Окремий спогад про заснування та організаторів Бібліотеки єврейської віросповідної громади м. Львова у 1922 р. опублікував відомий польський та єврейський історик, орієнталіст, педагог, рабин Маєр Балабан на сторінках львівського єврейського суспільно-політичного часопису «Chwila» [32]. Найбільш повну, базовану

на архівних джерелах інформацію про цю книгозбірню подав відомий дослідник історії єврейства Галичини, колишній бібліотекар відділу єврейської літератури ЛФ БАН УРСР (у 1947 р. відділ перейменовано на кабінет юдаїки) Яків Хонігсман [31, с. 135-137]. Згадки про неї знаходимо в історичній монографії В. Меламеда «Євреї во Львові (XIII — первая половина XX века) : События. Общество. Люди» [20] та в кількох статтях сучасних дослідників [3; 4, с. 230-237; 5]. Деякі документальні джерела про предмет нашого зацікавлення нещодавно опубліковано у збірнику документів і матеріалів «Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника : переміщення і втрати фондів. Т. 1 (1939–1945)», підготованому науково-дослідним відділом історичних колекцій ЛННБ України ім. В. Стефаника [19].

Отже, Бібліотека єврейської віросповідної громади м. Львова (інші назви — Бібліотека єврейської конфесійної громади, Кагальна бібліотека, *Biblioteka Izraelickiej Gminy Wyznaniowej*, *Bibliothek der Israelitischen Kultusgemeinde*, *Bibliothek der jüdischen Gemeinde*) виникла наприкінці XIX ст. У 1900 р. вона була зареєстрована в Австрійському Міністерстві віросповідань та народної освіти як наукова публічна бібліотека єврейської громади м. Львова, завданням якої було «сприяти розповсюдженню та поглибленню знань з юдаїки*, історії та літератури єврейського народу в Галичині». Організаторами бібліотеки були вчені рабини Соломон Бубер** та Йехезкель Каро***; громадські діячі — перший

* Юдаїка (лат. *judaica*) — наука про єврейство, розділ гуманітарних досліджень, спрямованих на вивчення релігії, історії, культури і побуту єврейського народу. До юдаїки входять і дослідження таких ділянок знань, як єврейська філософія, єврейське право, аналіз таких єврейських текстів, як Танах, Мішна, Талмуд, Мідраш, єврейських містичних текстів, що стосуються кабали, а також єврейської літератури — давньої й сучасної, єврейських мов (івриту, ідишу, ладино, єврейських діалектів арамейської та ін.).

** **Соломон Бубер** (1827–1906) — львівський історик і філолог, дід відомого філософа Мартіна Бубера. Крім фінансових засобів на створення бібліотеки, пожертвував в її фонд частину свого книжкового зібрання.

*** **Каро Йехезкель** — автор відомої праці з історії євреїв Львова, проповідник, від 1909 р. був рабином реформістської конгрегації у Львові.

куратор бібліотеки Самуель Горовіц*, Бернард Левенштейн**, особиста колекція якого та його сина Натана поповнили в різний час бібліотечну книгозбірню раритетними виданнями, Давид Рапопорт*** та інші [31, с. 135]. Урочисте відкриття бібліотеки відбулося 6 січня 1901 р. Першим кустошем Бібліотеки єврейської віросповідної громади м. Львова став Гершен Бадер****. Спочатку бібліотека займала весь партер будинку на вул. св. Станіслава, 5 (тепер — вул. І. Тиктора), в якому перед тим функціонувала їдальня для вбогих дітей [32, с. 5]. При бібліотеці діяло казино, де збиралися переважно літератори.

Книжковий фонд Бібліотеки на початку її створення налічував 15 000 томів юдаїки багатьма мовами світу, в т. ч. гебрійською, арабською, арамейською. Перед Першою світовою війною при бібліотеці було створено архів рукописів учених, які займалися вивченням історії та літератури євреїв усюю Східної Європи, зокрема Польщі й Галичини, а відомий нумізмат та етнограф М. Гольдштейн заснував Етнографічний музей, в якому налічувалося близько 5 000 експонатів із єврейського фольклору, етнографії та нумізматики. На 1914 р. у бібліотеці зберігалося майже 60 000 томів літератури, в т. ч. стародруків, і кілька десятків інкунабул. Після Першої світової війни Бібліотеку єврейської віросповідної

* **Горовіц Самуель** — у 1887–1898 рр. — голова єврейської віросповідної громади, президент Торгово-промислової Палати Львова.

** **Бернард Левенштейн** (1821–1889) — від 1862 р. рабин і проповідник реформістської конгрегації у Львові, засновник модернізованої талмудтори з викладанням також світських предметів (проіснувала лише два роки через спротив ортодоксів).

*** **Рапопорт Давид** — громадський діяч, син Рапопорта Шломо Єгуди Лейба (1790, Львів, — 1867, Прага), рабина, історика, одного з основоположників сучасної науки про єврейство, діяча Гаскалі у Галичині. Видав рукописи, що залишилися після смерті батька, під назвою «Нахалат Єгуда» («Частка Єгуди», т. 1, Краків, 1869; т. 2, Львів, 1873).

**** **Бадер Гершен** (1868–1953) — письменник, драматург, редактор, журналіст. Писав на івриті, ідиш, німецькою та польською мовами. Народився у Кракові, від 1894 р. мешкав у Львові, де займався редакторською діяльністю. У 1904 р. започаткував видання першої у Львові газети мовою ідиш «Togblat», яка виходила до початку Другої світової війни. У 1912 р. емігрував до США.

громади перенесли у приміщення Львівського кагалу на вул. Різницьку, 5 (тепер — вул. С. Наливайка). У 20-ті рр. ХХ ст. фонди книгозбірні поповнилися за рахунок надходжень із бібліотек Варшави та Відня. На початок 30-х рр. ХХ ст. вони нараховували більше 80 000 томів. Тут зберігалися пінкаси* за 1617 та 1625 рр., багато актів Львівського кагалу 1712, 1745 рр., документи прикагалів міст Жовкви, Бродів, Белза та інших населених пунктів Галичини. Багатим був відділ періодичних видань, який вміщував у своїх фондах газети і журнали єврейських громад Польщі, Німеччини, Австро-Угорщини, Росії [31, с. 135-136].

У 1925 р. у Львові створено Комітет охорони пам'яток єврейського мистецтва [Kuratorium dla opieki nad zabytkami sztuki żydowskiej] (далі — Комітет), керівником якого став голова єврейської громади міста (1924–1928), юрист і професор права Львівського університету Маурицій Аллерганд (загинув у Янівському концтаборі у Львові в серпні 1942 р.). У 1928 р. Комітет організував виставку львівської єврейської книги та пам'яток єврейського мистецтва [34]. Виставлені експонати були розділені на дві великі групи. Перша, організована силами Бібліотеки єврейської громади м. Львова, складалася із 131 книжкового видання, більшість яких були львівськими. Відсутність у першій частині каталогу виставки відомостей про власників цих видань дозволяє припустити, що експоновані книги були виключно власністю бібліотеки громади. У цій же групі було представлено колекцію агад** із зібрань бібліотеки [3].

На кінець 1939 р. бібліотека нараховувала майже 18 000 скаталогізованих томів (у т. ч. приблизно 300 друків ХVІ ст.) та 106 рукописних одиниць зберігання — майже виключно юдаїки та єврейських богословських книжок. За іншими даними, перед війною єврейська бібліотека налічувала близько 40 000 томів, серед них — майже 8 000 стародруків і 2 000 рукописів [19, с. ХVІ]. На базі цих фондів, як зазначалося вище, було створено відділ єврейської літератури ЛФ БАН УРСР. Архівні матеріали та рукописні фонди

* Пінкас (мовою ідиш — пінкос, від гр. пінакс; буквально — «дошка») — актова книга єврейської громади.

** Агада (з араб. «оповідання») — велика ділянка талмудичної літератури (Усного Закону), що містить афоризми та повчання релігійно-етичного характеру, історичні перекази і легенди, призначені полегшити застосування «кодексу законів» — Галахи.

єврейської бібліотеки розподілено між відділом рукописів Львівської філії Бібліотеки АН УРСР та Львівською філією Центрального державного історичного архіву України*. Експонати музею передано Етнографічному музею АН УРСР у Львові [31, с. 136].

У 1940 р. фонди єврейського підрозділу поповнювалися в основному за рахунок дарів та надходжень з відділу концентрації. Тобто сюди потрапляли масиви літератури з ліквідованих владою єврейських бібліотек, зокрема при синагогах, книжкові збірки, залишені без нагляду попередніми власниками, як такі, що вважалися «безгосподарськими» та звозилися у ЛФ БАН УРСР, подаровані приватні книгозбірні. Відділ також отримував профільний обов'язковий примірник радянської літератури та періодики, якими комплектувались фонди бібліотеки, та поповнювався за рахунок купівлі видань. Так, протягом серпня 1940 р. до відділу надійшло 1 200 томів літератури, яку подарували різні особи [21, арк. 4-5]. У тому ж місяці уповноважений дирекцією ЛФ БАН УРСР Давид Кенігсберг** приєднав до єврейського відділу бібліотеку товариства «Леополіс Бней Бріт» [23, арк. 214]. У жовтні 1940 р. з фондів концентрації відділ отримав 3 000 томів юдаїки, а також 1 862 томів видань з бібліотеки товариства «Тікват Ціон» [1, арк. 112].

Читальня відділу єврейської літератури була розрахована на 30 осіб і обслуговувала пересічно 15 відвідувачів на день. У 1940 р. її відвідало 2 373 особи, яким було видано 2 834 одиниці зберігання [10, арк. 54]. У відділі працювали один бібліотекар (завідувач) та один техробітник. Вони інвентаризували та каталогували старі фонди, робили первісний список концентрованих надходжень, працювали над створенням бібліографії Езри*** та бібліографії хасидизму. Відділ проводив інформаційно-довідкову роботу, зокрема

* Про збірку єврейських рукописів у фондах ЛННБ України ім. В. Стефаника, більшість яких становить фонд колишньої Бібліотеки єврейської віросповідної громади Львова, див. статтю Надії Банчик [2].

** **Кенігсберг Давид** (1891– ?) — єврейський поет, перекладач творів А. Міцкевича. З червня 1940 р. — працівник відділу комплектування ЛФ БАН УРСР. Їздив до Перемишля у справі Капітульної бібліотеки та приватних єврейських бібліотек з метою перевезення їх до Львова.

*** **Езра** (євр.) — Азарейл, Азріїл. Відомий єврейський кабаліст, рабин. Повне ім'я — Азарейл бен Менахем. Жив у Вальядоліді (Іспанія) у XII ст., відомий як філософ і кабаліст. Автор праці про Десять Сефірот.

надавав читачам усні бібліографічні довідки (пересічно щомісяця 120 особам). У другому півріччі 1940 р. в читальні було організовано постійну виставку нових надходжень, які прибували до відділу; проведено декілька літературних вечірок, присвячених творчості єврейських письменників, зокрема Маркіша Переца. Працівники відділу брали участь у підготовці різноманітних книжкових експозицій, які влаштовувала бібліотека, як, наприклад, виставках, присвячених Йогану Гутенбергу та Адаму Міцкевичу. Завідувач відділу Іегуда Кон*, окрім безпосередніх обов'язків керівника, займався й науковою роботою. Так, на одній із львівських наукових сесій він виголосив доповідь «Єврейські стародруки» [6, арк. 21].

Долю Бібліотеки єврейської віросповідної громади м. Львова під час німецької окупації частково висвітлюють документи і матеріали, що увійшли до згаданого на початку статті збірника, виданого науково-дослідним відділом історичних колекцій ЛННБ України ім. В. Стефаника. Автор передмови Р. Дзюбан [19, с. VIII–L] досліджує тему втрат львівських бібліотек, музеїв та архівів під час Другої світової війни та в післявоєнний період [5].

Отже, 4 липня 1941 р. фонди колишньої Бібліотеки єврейської громади у Львові конфіскував і опечатав директор Головного управління Бібліотек Генерального Губернаторства Густав Абб. Він мав намір передати їх до Кракова спеціальній структурі — Секції єврейських досліджень в Інституті для німецької роботи на Сході, щоб разом з іншою єврейською бібліотекою «Fundation Perl» у Тернополі вивезти їх углиб Рейху [33, с. 136, 137, 233, 234]. Визначити кількісно завдані німцями втрати важко, оскільки «з інвентарного каталогу бібліотеки осталися тільки марні рештки» [14]. Їх встановленням зайнявся керівник створеного у серпні 1944 р. на базі залишків Бібліотеки єврейської громади III єврейського сектору ЛФ БАН УРСР Давид Кагане** та його наступник — відомий

* **Кон Іегуда Аронович** — єврей, народився 1875 р., у ЛФ БАН УРСР працював з лютого 1940 р., з липня 1940 р. керував відділом єврейської літератури.

** **Кагане Давид** (1903, Галичина, Австро-Угорщина — 1998, Єрусалим) — рабин, релігійний діяч, підполковник Польського війська. Його разом із дружиною та дочкою врятував Митрополит Андрей Шептицький у своїй резиденції та монастирських приміщеннях отців студитів. Перед тим перебував у Львівському гето та у Янівському таборі. Згодом описав

польський орієнталіст Тадеуш Заdereцький. Про це довідуємося з Річного звіту підрозділу за 1945 р.: «Рукописи в числі около 2 000, інкунабулы и старинные печати в числі около 8 000, далее оздобные издания, словари, энциклопедии, акты и т. д. были за немецкой оккупации заграблены и вывезены, а самая значительная и самая ценная часть их была — как это нынешний заведующий успел установить — частично путем на Испанию продана в Америку, частично вывезена во Франкфурт на Мене [...]. Дальшая часть Библиотеки была во время немецкой оккупации «подарена» монастыру Васильянов, а также библиотеке метрополита Шептыцкого в здании церкви Юрия. Несмотря на все старания не удалось пока ревиндцировать» [27, арк. 57].

Згідно з Постановою РНК СРСР від червня 1945 р., була створена Військова адміністрація в радянській зоні окупації Німеччини (документи й досі закриті для широкого доступу). З реституції було виключено фонди, які належали єврейській культурі. За попередніми даними американської дослідниці Патриції Грімстед Кеннеді, вони потрапили до деяких єврейських наукових центрів та інститутів в Єрусалимі, Нью-Йорку, Вашингтоні. Ті фонди, власники яких опинилися в еміграції, а також матеріали, що мали стратегічний інтерес для визначення політики щодо СРСР, вивчення його науки й економіки, були переміщені до США [22, с. 26, 34].

У доповідній записці парторганізації львівських установ Академії наук УРСР Львівському обкому КП(б)У про втрати культурних цінностей у Львові під час німецької окупації від 11 квітня 1946 р. повідомлялося, що в єврейському секторі ЛФ БАН УРСР під час війни зникло 2 000 рукописів, 8 000 стародруків та 15 000 книжок [16, с. 328].

Після війни фонди III єврейського сектору з вул. Різницької, 5 було розміщено у двох приміщеннях: на вул. Осолінських, 2 (тепер — вул. В. Стефаника) та вул. Сикстуській, 14 (тепер — вул. П. Дорошенка). Ще до перенесення приміщення на вул. Різницькій, 5 займала транспортно-експлуатаційна контора (ТЕК), і бібліотечні фонди довелося поспіхом сортувати й перевозити. Відчувався брак спеціалістів із знанням івриту та східних мов.

усі ці події у книзі «Щоденник Львівського гетто» (Київ, 1983). У 1981 р. за його клопотанням розглядалося питання про присвоєння Митрополиту Андрею Шептицькому звання «Праведник світу».

Штат підрозділу тоді складався із завідувача Т. Задерецького й двох працівників, випускників Львівського університету — доктора права Йосифа Яра та доктора філософії Альбіна Гавліка. Звіт керівника сектору за 1945 р. відображає наслідки злочинної діяльності ТЕК щодо майна й книжкових фондів бібліотеки, зокрема, знищення майже п'ятдесяти стародруків та інкунабул [28, арк. 56-62]. До головного корпусу ЛФ БАН на вул. Оссолінських, 2 єврейська рукописна збірка теж дійшла з втратами 16 одиниць. За припущенням дослідниці історії відділу рукописів ЛФ БАН Т. Гуцаленко, можливо, їх разом із найціннішими рукописами було вивезено зі Львова під кінець війни і продано у США, як це сталося з іншими єврейськими книгозбірнями, про що писав Т. Задерецький у згаданому звіті. Але це могло трапитися і в повоєнний час [4, с. 210-211]. У квітні 1945 р. з вини Етнографічного музею, який містився над бібліотечними приміщеннями на вул. Чарнецького, 26 (тепер — вул. Винниченка), було залито водою частину неопрацьованих книг відділу комплектування, серед яких і єврейські видання [9, арк. 2-3 зв.].

Упродовж 1945 р. фонди єврейського сектору поповнювалися дарами та купівлею нових видань, що відображено у Річному звіті: «Удалось приобрести для библиотеки: а) из дара тогдашнего работника тов. Штатмиллера 2 комплекта Энциклопедии Маера и Брокгауза, кроме мелких вещей, б) библиотеку оставшуюся по покойном Ягустыне, содержащую около 2 000 библиографических позиций, которые в значительной мере выполнили ущерб сделанный грабежом немцев и вандализмом «ТЭК». Эта библиотека собрана очень умственно и планоно, оказалась замечательным дополнением оцелевших сборников» [27, арк. 58].

На запрошення сектору єврейської літератури у 1945 р. Львівську академічну бібліотеку відвідали відомі єврейські поети Перец Маркіш, Лейб Квітко та Давид Гофштейн, який привіз до Львова демобілізованого з армії колишнього активіста КПЗУ Веніаміна Вулаха*, відразу призначеного на посаду старшого бібліотекаря

* **Вулах Веніамін Львович** — єврей, 1912 р. н., народився у м. Володимир-Волинський Волинської обл. У 1930–1937 рр. — член КПЗУ. Володів німецькою, польською, старосєврейською, англійською, російською мовами. У 1932–1936 рр. навчався у Варшавському університеті на математично-природничому факультеті; одночасно був консультантом бібліотеки ім. Шолом-Алейхема у Варшаві. У 1937–1939 рр. засуджений

єврейського сектору. Невдовзі він стане завідувачем відділу концентрації ЛФ БАН. Давид Гофштейн забрав до Києва частину дублетних фондів юдаїки, про що сказано у звіті єврейського сектору за 1945 р.: «... выделено для Института евр[ейской] культуры* при Академии Наук в Киеве около 500 книг и журналов из дублетов здейшней Библиотеки, которые за особым списком выдано к распоряжению делегата этого Института, писателя Гофштейна Давида Наумовича» [27, арк. 60].

У 1946 р. Президія Академії наук УРСР прийняла рішення про перевезення цінної єврейської літератури зі Львова до Києва. Згідно з її розпорядженням, 1 грудня 1946 р. розпочато пакування книжок для вивозу. Впродовж року робота сектору відбувалася доволі хаотично, спричинена раптовим виїздом до Польщі завідувача Т. Задерцького і двох співробітників — Й. Яра та Й. Вольфанга. Внаслідок цього сектор на деякий час залишався зовсім без працівників [18, арк. 34]. У квітні 1946 р. на посаду старшого бібліотекаря було прийнято Я. Хонігсмана, а в грудні призначено нового керівника — випускника Львівського університету та Донського університету у Ростові-на-Дону, доктора права, поліглота Олександра Павенцького.

На кінець 1946 р. було запаковано 16 000 видань у 50 ящиків [12, арк. 44]. У Львові мала залишитися лише політична радянська література єврейською мовою, радянські видання класиків і сучасних єврейських письменників. Порядок відбору юдаїки та гебраїки визначив директор Бібліотеки АН УРСР Ю. Меженко, про що він інформував у листі від 17 березня 1947 р. директора Львівської філії Бібліотеки АН УРСР Василя Щурата [17].

польською владою до чотирьох років ув'язнення за комуністичну діяльність. Закінчив Львівський університет. З 1946 р. працював у кабінеті єврейської літератури ЛФ БАН УРСР. З вересня 1949 р. очолив відділ концентрації та обміну. Голова профбюро бібліотеки. У березні 1959 р. звільнений з посади у зв'язку з виїздом до ПНР.

* Кабінет єврейської літератури, мови і фольклору при Академії наук УРСР — науково-дослідний заклад, створений у 1926 р., метою якого було вивчення єврейської «пролетарської» культури та сприяння її розвитку згідно з настановами радянського комуністичного режиму. Впродовж свого існування тричі реорганізовувався:

1927–1929 — кафедра єврейської культури при ВУАН.

1929–1936 — Інститут єврейської пролетарської культури (ІЄПКУ).

1936–1949 — Кабінет єврейської мови, літератури та фольклору при АН УРСР.

У 1947 р. єврейський сектор перейменовано на кабінет єврейської літератури (юдаїки). 24 липня 1947 р. заступник директора ЛФ БАН УРСР П. Гнип повідомив Ю. Меженка про завершення пакування усіх фондів кабінету:

«Фонди спаковані в 76 ящиків /з них 13 малих, 63 великих/, з чого 73 ящики призначені для висилки до Києва, 3 повинні залишитись у Львові.

В призначених для висилки 76 ящиках містяться 21 952 примірники літератури, в тому числі 66 манускриптів і 150 стародруків більшої вартості.

В призначених на залишення у Львові 3 ящиках міститься 2 200 примірників сучасної єврейської класичної літератури і марксистсько-ленінської літератури на єврейській мові.

Складено список всіх ящиків з поданням кількості томів, що містяться в кожному ящику, як також з поданням загальної характеристики літератури, що ввійшла в ящик, напр. талмудична література, періодика в староеврейській мові, сучасна література на староеврейській мові і т. д.» [18, арк. 38-38 зв.]. На жаль, в архіві ЛННБ України ім. В. Стефаника ці списки не збереглися.

У звітній документації бібліотеки за 1947 р. зазначено: «Під час пакування було перебрано і розподілено літературу по таких видах:

а) талмудистика, екзотика, рукописи та стародруки	8 375 прим.
б) періодика на древнееврейській мові	812 – «–
в) юдаїка на німецькій, польсь. та інш. мовах	3 916 – «–
г) древнееврейські	6 482 – «–

Станом на 1.VI.1947 р. було упорядковано сучасну єврейську класичну літературу, якої розподілено 8 600 прим.» [13, арк. 79].

Незважаючи на складні робочі моменти, кабінет єврейської літератури продовжував функціонувати й обслуговувати читачів. Працівники описували вцілілі після війни фонди, робили анотації на стародруки, інкунабули Венеції, Праги, Флоренції. Велику допомогу в цьому їм надавав тодішній працівник лінгвістичної секції Кабінету по вивченню єврейської мови, літератури та фольклору Академії наук УРСР у Києві мовознавець, лексикограф, один із укладачів великого російсько-єврейського (ідиш) словника Мойше Шапіро. Часто приїздили до Львова та відвідували кабінет юдаїки науковці з бібліотеки ім. Салтикова-Щедріна в Ленінграді, письменники та поети Перец Маркіш, Нохум Ойслендер, Йехезкель Добрушин,

Лья Нусінов та ін. [31, с. 137]. Річні звіти бібліотеки подають таку статистику відвідування кабінету: наприклад, у 1945 р. в читальному залі обслужили 714 читачів [11, арк. 41 зв.-42], у 1948 р. — майже втричі більше — 2 049 читачів [7, арк. 126].

Однак у травні 1948 р. Президія Академії наук УРСР прийняла постанову, згідно з якою у Львівській бібліотеці АН УРСР ліквідовувались окремі структурні підрозділи: історичний відділ, **кабінет єврейської літератури** та кабінет дитячої літератури, як такі, що не мають актуального значення для її роботи. Сама ж установа перестала бути філією Київської бібліотеки АН УРСР, а стала окремою самостійною статутною одиницею.

Проте остаточно ліквідація єврейського відділу відбулася не відразу, оскільки був складений план його роботи на 1949 р., а саме: записати 400 читачів (записано 85 осіб), забезпечити 240 відвідувань (виконано 275), здійснити 4 500 книговидач (виконано 870) [8, арк. 59].

26 січня 1949 р. з розгортанням сталінського терору та боротьби з космополітизмом Кабінет по вивченню єврейської мови, літератури та фольклору Академії наук УРСР у Києві, куди планувалося передати раритетні фонди львівського кабінету юдаїки, ліквідовано, як такий, «...що на протязі довгого часу не виконав жодної громадсько-корисної науково-дослідчої роботи та не виправдовує свого існування» [24, арк. 2]. У березні того ж року ліквідували й кабінет юдаїки ЛБАН, про що зазначено у звіті бібліотеки за 1949 р.: «Закрито спеціальну читальню єврейської літератури, фонди перевезено і розставлено в фундаментальному книгосховищі і обслуговування читачів буде переводитись через загальну читальню» [8, арк. 160]. Очевидно, йшлося про політичну радянську літературу єврейською мовою, радянські видання класиків і сучасних єврейських письменників (бл. 5 000 томів), які мали залишитись у Львові. Інші книжкові фонди кабінету, за твердженням Я. Хонігсмана, який тоді виконував обов'язки старшого бібліотекаря, були частково перевезені в підвали основного приміщення Львівської Бібліотеки АН УРСР на вул. Стефаніка, 2. Значну частину старої літератури утилізовано. 19 скринь спакованої літератури перевезено до Києва і передано Бібліотеці АН УРСР ім. Вернадського [31, с. 137]. Документів, які підтверджують цю передачу, в архіві ЛННБ України ім. В. Стефаніка не виявлено.

Улітку 1950 р. створено окрему бригаду з працівників бібліотеки у складі В. Вулаха, І. Шафмана, Е. Каневської та І. Заяця для перегляду єврейської літератури, яка зберігалася у фундаментальному книгосховищі № 1 на вул. Стефаніка, 2, запитувалась читачами і видавалась на замовлення. На виконання цієї роботи дирекція відвела 4 дні (27.07–30.07.1950 р.) [29, арк. 45]. Восени 1952 р. закінчилась остаточна перевірка всіх фондів головного корпусу бібліотеки. Перевірку єврейських видань здійснював В. Вулах. На ту пору їх налічувалось 5 098 од. [30, арк. 35].

Єврейську літературу бібліотека комплектувала до квітня 1956 р. (після 1952 р. записи в інвентарній книзі велися лише в перекладі російською або українською мовами). Відтоді єврейський фонд законсервували і як малоходовий у 1969 р. перемістили в приміщення колишнього костелу ордену єзуїтів на вул. Театральній, 11, де розміщувалися книгосховища відділу фондів та обслуговування читачів. Нині він зберігається у книгосховищі відділу основних книжкових фондів ЛННБ України ім. В. Стефаніка на вул. Ковжуна, 10.

Пресодруки з розформованого кабінету юдаїки частково потрапили до сектору періодики відділу фондів та обслуговування читачів і в спецфонд ЛНБ АН УРСР. Сьогодні ця преса зберігається в Науковому відділі періодичних видань ім. Мар'яна та Іванни Коців ЛННБ України ім. В. Стефаніка, зокрема, в секторі рідкісних періодичних видань XIX–XX ст.

Залишки юдаїки, яка призначалася для Києва і містилась у підвалах головного корпусу бібліотеки на вул. Стефаніка, 2, були розсортовані. Видання єврейською мовою виокремили й остаточно розмістили у книгосховищах відділу обмінно-резервних фондів (ОРФ) на вул. Театральній, 11. Там вони зберігалися неопрацьованими до кінця 2011 р. Юдаїка іншими мовами опинилась у книгосховищах ОРФу в приміщенні колишнього монастиря бернардинів на пл. Возз'єднання, 3 (тепер — пл. Соборна).

У 2012 р. костел єзуїтів передали Українській греко-католицькій церкві. Звідти вивезли майже 2 мільйони книг, серед яких і єврейські. Їх перемістили у нове приміщення відділу обмінно-резервних фондів та ретроспективного комплектування на вул. Авіаційну, 1. Кількість неопрацьованих єврейських видань, які входять до складу обмінно-резервних фондів ЛННБ України ім. В. Стефаніка, на сьогодні не встановлена.

Єврейські стародруки, в т. ч. з Бібліотеки єврейської віросповідної громади м. Львова, зберігаються у відділі рідкісної книги ЛННБ України ім. В. Стефаніка [15]. У 1988 р. їх було введено в науковий обіг. Загальна їх кількість становить 190 книг староєврейською (гебрійською) мовою, серед них 8 палеотипів, що є продукцією трьох венеційських друкарень (Даніеля Бомберга, Марка Антонія Юстиніана та Корнелія Еденкінда). Опрацювання єврейських стародруків стало результатом співпраці відділу рідкісної книги ЛНБ АН УРСР з науковцями Інституту сходознавства АН СРСР [26, арк. 23].

Таким чином, книжкова юдаїка, яка зберігається в основних та резервних фондах ЛННБ України ім. В. Стефаніка, потребує здійснення широкого комплексу робіт з її вивчення та впорядкування, насамперед залучення фахівців давніх та рідковживаних мов: гебрійської, арамейської, ідиш, іврити, арабської та ін.

1. Акт про надходження з відділу концентрації бібліотек та колекцій до Львівської філії Бібліотеки АН УРСР від 5 жовтня 1940 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 9, од. зб. 302. — 233 арк.
2. Банчик Н. Я. Збірка єврейських рукописів у фондах ЛНБ НАН України / Н. Я. Банчик // Записки ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України. — Львів, 1994. — Вип. 4. — С. 90-104.
3. Глембоцкая Г. Деятельность еврейских общественных организаций Львова в области сохранения национально-культурного наследия (1910–1930-е годы) / Галина Глембоцкая // Доля єврейських громад центральної та східної Європи в першій половині ХХ століття : матеріали конф. 6-28 серп. 2003 р., Київ. — Київ, 2003. — С. 6-7.
4. Гуцаленко Т. Відділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України у 1940–1949 рр. : статті та події / Тетяна Гуцаленко // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка : [зб. наук. праць]. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 175-237.
5. Дзюбан Р. Втрати культурних цінностей з II відділу Staatsbibliothek Lemberg у 1944 р. / Роман Дзюбан // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка : [зб. наук. праць]. — Львів, 2008. — Вип. 1 (16). — С. 389-391.
6. Звіт про діяльність Львівської філії Бібліотеки АН УРСР за 1940 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів. — Ф. 9, од. зб. 3896/8. — 24 арк.
7. Звіт про роботу бібліотеки за 1948 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Архів. — Оп. 1, од. зб. 162. — 126 арк.
8. Звіт про роботу Бібліотеки за 1949 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Архів. — Оп. 1, од. зб. 210. — 194 арк.

9. Звіт про роботу відділу комплектування Львівської філії Бібліотеки АН УРСР за 1945 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 79. — 3 арк.
10. Звіт про роботу Львівської філії Бібліотеки АН УРСР за 1939 рік // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1. — 63 арк.
11. Звіт про роботу Львівської філії Бібліотеки АН УРСР за 1945 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 77. — 62 арк.
12. Звіт про роботу філіалу бібліотеки за 1946 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 90. — 99 арк.
13. Звіт про роботу філіалу бібліотеки за 1947 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 122. — 86 арк.
14. Інвентарна книга бібліотеки Єврейської общини у Львові // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 50, од. зб. 34. — 205 арк.
15. *Колосовська О. М.* Коллекция еврейских старопечатных изданий в фондах Отдела редкой книги Львовской научной библиотеки им. В. Стефаника НАН Украины / *О. М. Колосовська* // Материалы Девятой Ежегодной Международной Междисциплинарной конференции по иудаике: тезисы. — Москва, 2002. — С. 34-35.
16. Культурне життя в Україні : Західні землі : док. і матеріали / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича ; [упоряд.: *Т. Галайчак, О. Луцький, Б. Микитів* та ін.]. — Київ : Наук. думка, 1995. — Т. 1 : 1939–1953. — 756 с.
17. Лист директора Бібліотеки АН УРСР Ю. Меженка директору Львівської філії Бібліотеки АН УРСР від 17 березня 1947 р. про порядок відбору юдаїки та гебраїки для висилки до Києва // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 117. — Арк. 20.
18. Листування з Бібліотекою АН УРСР про міжнародний книгообмін за 1947 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 117. — 54 арк.
19. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Т. 1 (1939–1945) : зб. док. і матеріалів / [упоряд.: *Галина Сварник* (керівник), *Роман Дзюбан, Маргарита Кривенко, Леся Кусий, Володимир Муравський* ; наук. ред.: *Ярослав Дашкевич, Мирослав Романюк, Галина Сварник*] ; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Науково-дослідний відділ історичних колекцій. — Львів, 2010. — L, 568 с.
20. *Меламед В.* Евреи во Львове (XIII — первая половина XX века) : События. Общество. Люди / *Владимир Меламед*. — Львов : Украинско-американское совместное предприятие ТЕКОП, 1994. — 265 с.
21. Місячні звіти про роботу відділу комплектування Львівської філії Бібліотеки АН УРСР за 1940 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 10. — 12 арк.

22. *Онищенко О. С.* Бібліотечний фонд України в контексті Другої світової війни та її наслідків / *О. С. Онищенко* // Бібліотеки Києва в період нацистської окупації (1941–1943) : Дослідження. Анотований покажчик. Публікації документів / НАН України, НБУВ, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, Держком архівів України, ЦДАВОВУ ; [уклад.: *Л. А. Дубровіна, Н. І. Малюкова*]. — Київ, 2004. — 816 с.
23. Особова справа Кенігсберга Давида Касієловича // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, т. III. — 276 арк.
24. Постановления и распоряжения Совета Министров УССР, выписки из протоколов и постановления Президиума Академии Наук УССР, приказы и распоряжения (Копии) // НБУ ім. В. І. Вернадського. Архів. — Оп. 1, од. зб. 715. — 54 арк.
25. Протокол засідання Комісії з охорони пам'яток культури при Тимчасовому управлінні у Львівській області про визначення музеїв, бібліотек і архівів, які мають стати державними // Львівська галерея мистецтв. Архів. — Оп. 1, од. зб. 1. — 6 арк.
26. Річний звіт про роботу Бібліотеки за 1988 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 2644. — 74 арк.
27. Річний звіт 3-го Сектора Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові за 1945 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 77. — 62 арк.
28. Річний звіт 3-го Сектора Філії Бібліотеки Академії Наук УРСР у Львові за 1945 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9, од. зб. 3896/14. — 62 арк.
29. Розпорядження по Бібліотеці за 1950 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 262. — 51 арк.
30. Розпорядження по Бібліотеці за 1952 р. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Архів. — Оп. 1, од. зб. 367. — 47 арк.
31. *Хонигсман Я. С.* Несколько слов о Кабинете юдаики при Библиотеке им. В. Стефаника Академии наук УССР во Львове / *Я. С. Хонигсман* // Пам'ятати заради життя : матеріали «круглого столу» з приводу 40-річчя загибелі членів Єврейського антифашистського комітету, Київ, серп. 1992 р. — Київ, 1993. — 227 с.
32. *Bataban M.* Żydowska biblioteka gminna we Lwowie : (wspomnienie) / *Majer Bataban* // *Chwila*. — 1922. — 7 stycz. (№ 1063). — S. 4-5.
33. Biblioteki naukowe w GG = Biblioteki naukowe w Generalnym Gubernatorstwie w latach 1939–1945 : wybór dokumentów źródłowych / Polskie T-wo Bibliologiczne ; wybór i opracowanie *A. Meżyński* ; przy współpracy *H. Łaskarzewskiej*. — Warszawa : [LTW], 2003. — XXXIV, 540 s. : il.
34. Wystawa książki lwowskiej hebrajskiej i zabytków sztuki żydowskiej : katalog. — Lwów, 1928, maj–czerwiec.